

порівняння, оцінка контрольованого об'єкту, а також виробляються і виконуються коригувальні дії, що дозволяють в термін і з необхідною якістю досягти запланованих кінцевих результатів;

- наступний контроль вивчає та оцінює показники процесів, що відбулися, і забезпечує керівництво інформацією для здійснення перспективного планування.

Раціональна організація виконання управлінських рішень на основі даних систематичного контролю за дотриманням норм та їх якісного виконання є передумовою забезпечення ефективності всієї системи оперативного контролю.

Висновки з даного дослідження. Для побудови максимально ефективної оперативної обліково-контрольної системи на підприємстві необхідно створювати оперативну базу даних, що формується на основі первинних документів, з якої згодом можна вилучати необхідну кількість аналітичної інформації. Інформація, що міститься у первинних документах, стане доступною на всіх рівнях управління та обліку по мірі її введення в систему. Формування єдиної інформаційної бази даних дозволяє значно скоротити час пошуку актуальних відомостей. Важливою перевагою такого підходу є робота декількох служб з одним і тим же первинним документом. Засоби розділення доступу дозволяють не тільки обмежити перегляд і зміну інформації, але і контролювати дії всіх виконавців.

Для оперативного обліку та контролю необхідно мати систематизований перелік усіх видів документів, що використовуються на підприємстві (як внутрішніх, так і зовнішніх), встановити систему позначення (кодування) документів організації, надати їм всі необхідні ідентифікаційні ознаки (назва, позначення, приналежність, дата введення, номер редакції, номер сторінки, загальну кількість аркушів). Крім того, необхідно мати список всіх використовуваних усередині підприємства журналів реєстрації та книг обліку із зазначенням відповідальних за їх ведення.

Література

1. Астахов В.П. Бухгалтерский (финансовый) учет : учебное пособие. – 9-е изд., перераб. и доп. / В.П. Астахов – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 955 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Аудит : підручник / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2002. – 672 с.
3. Бухгалтерський облік: актуальні проблеми та рішення : монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.С. Герасименко, д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова; [С.С. Герасименко, А.О. Єпіфанов, М.Д. Корінько та ін.]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 162 с.
4. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : монографія / Є.В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
5. Ластовецький В.О. Виробничо-комерційний облік і внутрішньогосподарська (управлінська) звітність за центрами витрат і відповідальності / В.О. Ластовецький. – Чернівці : Місто, 2003. – 156 с.
6. Нападівська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Л.В. Нападівська. – Д. : Наука і освіта, 2000. – 223 с.
7. Петрук О.М. Облік та аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики / О.М. Петрук. – Житомир : ЖІТІ, 2005. – 332 с.
8. Чижевська Л.В. Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики / Л.В. Чижевська. – Житомир : ЖІТІ, 2006. – 408 с.

УДК 336.27 : 330.131.7 : 631.11

**Ващик М.С.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

КРЕДИТНІ РИЗИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Кредитування сільськогосподарських підприємств для комерційних банків як основних постачальників кредитних ресурсів було і залишається сферою підвищеного ризику, у порівнянні з іншими галузями. У зв'язку із цим, практика зарубіжних країн, особливо тих, що розвиваються, і де сільськогосподарські виробники стикаються із подібними проблемами при залученні позичкових ресурсів, свідчить про те, що кредити для сільського господарства, як правило, пропонують переважно спеціалізовані аграрні (сільськогосподарські) банки, оскільки комерційні банки та інституції, орієнтовані на мікрофінансування, намагаються триматися осторонь від надання позик для даної галузі. Саме тому пошук способів удосконалення виявлення та управління кредитними

ризиками з метою мінімізації їх негативного впливу як на кредитора (комерційний банк), так і на позичальника (сільськогосподарське підприємство) є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ідентифікації та управління кредитними ризиками на новому етапі розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств із комерційними банками завжди звертало на себе увагу як дослідників, так і практиків. Різні аспекти проблематики теоретичного і практичного плану як з позиції банку, так і з точки зору позичальника, відображали у своїх працях вітчизняні і зарубіжні вчені: В. Александров, В. Алексійчук, В. Андрійчук, В. Вітлінський, П. Гайдуцький, О. Гудзь, І. Гуцал, М. Дем'яненко, В. Лагутін, М. Малік, В. Месель-Веселяк, М. Мних, Е. Морсман, П. Саблук, М. Савлук, Р. Слав'юк, І. Чапко та інші.

Зазвичай, одним із ключових елементів системи управління кредитним ризиком дослідники справедливо вважають страхування, не приділяючи при цьому належної уваги вимірюванню банківських ризиків, що стосуються власне кредитування аграріїв, залишаючи вирішення даного питання на розсуд комерційних банків (за відсутності спеціалізованих сільськогосподарських), для яких чи не єдиним справедливим і логічним способом нівелювання негативного впливу кредитних ризиків є підвищення процентної ставки, що перебиває доступ сільгоспвиробникам до банківських кредитних ресурсів.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виявлення основних видів кредитних ризиків, з якими на сьогоднішній день найчастіше стикаються сільськогосподарські підприємства, а також способів їх мінімізації як з позиції банків, так і самих підприємств-позичальників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільгоспвиробники в країнах, що розвиваються, як правило, більш уразливі до впливу ризиків сільського господарства, ніж їх колеги із промислово розвинених країн, в значній мірі через те, що під час процесу виробництва вони мають обмежений доступ до використання нових інтенсивних технологій (у тому числі, для боротьби із негативними природно-кліматичними умовами). Крім того, вони знаходяться у надзвичайно несприятливому становищі з точки зору доступу до формальних інструментів управління фінансовими ризиками. Більшість дієвих державних програм підтримки або відсутні, або просто не можуть бути доступними для дрібних фермерів, або ж взагалі скасовані чи звужені після лібералізації сільськогосподарського сектора і ринкових інструментів, які дозволяють виробникам розділяти ризики з підприємствами із кращою капіталізацією [8, с. 2].

Однією з ключових проблем як вітчизняних, так і зарубіжних комерційних банків, що стосуються кредитування сільськогосподарських підприємств, є труднощі у вимірюванні ризиків, пов'язаних із цією групою позичальників, а також відсутність спеціалізованого персоналу більшості банківських установ для їх моніторингу і оцінки. Адже дуже важко точно виміряти банківські ризики для кожного конкретного банку в регіоні чи навіть країні, щоб знати специфічні ризики і проблеми, що з ними пов'язані. Однак, як правило, більшість банків у різних країнах у тій чи іншій мірі потерпають від впливу цих ризиків, незважаючи на свою приналежність до державного сектору або гарантії, преференції чи пільги, надані урядом стосовно фінансово-кредитного забезпечення підприємств сільського господарства [9, с. 1-2].

Якщо дивитись на проблему з боку українських сільгоспвиробників, то щоб отримати кредит, їм потрібно подолати безліч перешкод, величезна частка яких є наслідком некомпетентної діяльності самих аграріїв. Серед основних перешкод: недостатнє розуміння кредитних ризиків; погано визначені права сторін при оформленні застави; низька фахова підготовка спеціалістів з оцінки сільськогосподарського майна; високі процентні ставки; низька капіталізація кредитних спілок у сільській місцевості; відсутність зовнішнього або міжнародного фінансування та страхування ризиків; відсутність уніфікованої банківської політики; відсутність фінансових навичок та належного обліку в малих агропідприємствах; низька рентабельність та нестабільний рух готівки в сільському господарстві; застарілі методи керівництва; слабка диверсифікація виробництва; дефіцит ліквідних гарантій [5].

Разом з тим, аграрії-позичальники (особливо дрібні товаровиробники) мають дуже мізерні можливості та недостатню компетентність для застосування складних моделей визначення кредитних ризиків, що розроблені для великих комерційних банків. За відсутності доступу, вони також не можуть орієнтуватися на своєчасну та достовірну інформацію фінансових ринків (біржовий курс акцій, коливання процентних ставок тощо), які публікуються рейтинговими агентствами і дають змогу користувачам оцінити рівень тих чи інших ризиків [10, с. 4].

На рис. 1 зображено види ризиків, які, на нашу думку, мають найбільший вплив не лише на ефективність кредитування, але й на саму здатність сільськогосподарських товаровиробників отримати і, що найголовніше, повернути тіло кредиту з відсотками

Так, внутрішні ризики (зниження продуктивності виробництва продукції та можливість втрати заставленого майна) можуть здійснювати негативний вплив на загальний фінансовий стан сільськогосподарського підприємства, а отже, і на його платоспроможність та кредитоспроможність. Основні ризики зовнішнього характеру стосуються можливих змін кредитної політики банку-кредитора, а також держави як однієї зі сторін при пільговому кредитуванні тощо [1, с. 112].

Через загальний високий рівень ризику комерційні банки надають сільгоспвиробникам, в основному, короткострокові кредити для поточного операційного забезпечення господарської діяльності. Недостатня

доступність кредитних коштів протягом усього виробничого циклу, особливо тих, що надані без забезпечення або позик на придбання оборотних засобів, перешкоджає належному ресурсному забезпеченню багатьох товаровиробників, що є причиною низької врожайності культур в українських сільськогосподарських підприємствах, невисокого рівня їх доходів, низької якості продукції [5].

Рис. 1. Структура видів кредитних ризиків сільськогосподарських підприємств*

*Джерело: згруповано автором

Ключовою проблемою і одним із найвагоміших ризиків сфери кредитування агросектору залишається постійне погіршення якості і зниження ліквідності об'єктів застави – рухомого і нерухомого майна, майнові права на які найчастіше виступають забезпеченням коротко- і довгострокових позик; це вимагає пошуку та активного впровадження інших фінансових інструментів (цінних паперів, складських розписок, застава товарів в обороті та переробці тощо).

Однак про дані види забезпечення доцільно вести мову при короткостроковому кредитуванні, тоді як проблему недостатності середньо- і довгострокових позик для аграріїв у світі вирішують шляхом запровадження іпотеки земель сільськогосподарського призначення, за наявності добре налагодженого законодавства і, як наслідок, надійних механізмів захисту прав землевласників, а також справедливої оцінки таких земель.

Важливо також розуміти, що у розрізі відносин "сільськогосподарське підприємство – комерційний банк" застава землі має таку ж економічну сутність, як і застава будь-якого іншого активу [2, с. 26]. Кредитора вона цікавить, передусім, як гарантія повернення кредиту (у разі неможливості позичальника виконати свої зобов'язання) і вже потім – як природний ресурс. Тому для нього є важливою можливість вигідно і в короткі терміни реалізувати предмет іпотеки в разі неплатоспроможності клієнта. При цьому банки повинні мати не лише право, а й можливість реалізувати заставу неплатоспроможних боржників. Адже сама реалізація передбачає довгий ланцюг юридичних процедур. У Франції, наприклад, необхідно 4 роки, щоб кредитор повернув гроші [6, с. 94-98].

На жаль, усі ці факти свідчать не на користь негайного зняття мораторію на операції з купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, який ось уже не перший рік продовжується в Україні.

Іншим дієвим способом мінімізації ризику неповернення кредиту є широке застосування страхування ризиків. В Україні розвиток страхування сільськогосподарської діяльності гальмується високою вартістю, яка з роками не знижується, складністю оформлення страхового договору, відсутністю страхового аудиту та інформації про діяльність страхових компаній, кваліфікованих спеціалістів зі страхування ризиків [5].

Незважаючи на те, що сьогодні сільськогосподарське страхування – вид немасовий і, зазвичай, не вигідний як для страховиків, так і для господарств, для реалізації кредитного проекту сільськогосподарське підприємство, яке вступає у позикові відносини, зобов'язане придбати страховий поліс, незалежно від того, чи отримає кредит на загальних, чи на умовах здешевлення вартості кредитних ресурсів за рахунок коштів бюджету [1, с. 115].

Вітчизняним законодавством передбачено обов'язкове страхування обмежених видів сільськогосподарських ризиків (врожаю зернових культур і цукрових буряків, тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, страхування відповідальності постачальників тваринницької продукції, ветеринарних препаратів тощо [3]; крім цього здійснено спробу регулювання відносин у сфері страхування сільгосппродукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників [4]. Однак, на нашу думку, дані нормативно-правові акти не здатні на практиці розширити сфери застосування сільськогосподарського страхування, у тому числі в частині кредитних відносин.

До практики звиклого страхування доцільно долучати перестраховання, тобто придбанням страховки страховою компанією (страховиком) у іншої компанії (перестраховка) у якості засобу

передачі всіх або частини ризиків перестраховку, якому виплачується перестраховальна премія. Це важливо для страхових компаній, які покривають взаємопов'язані ризики і таким чином ризикують покривати значні втрати. Без перестраховання страхові внески повинні бути встановлені на дуже високому рівні, щоб накопичити достатньо резервів на покриття потенційно високих втрат. У перестраховальних схемах страховик і перестраховик можуть розподіляти страхові премії і ризик шляхом встановлення квот, які визначатимуть їхні частки премії та збитків [8, с. 3].

Висновки з даного дослідження. Світова практика свідчить, що сільськогосподарське кредитування піддається змінам, що у значній мірі зачіпає оцінку та менеджмент кредитних ризиків. Традиційні методи оцінки сільськогосподарських кредитних ризиків базуються на максимальному зборі фінансової інформації кредитором про позичальника та його бізнес, в тому числі для зменшення інформаційної асиметрії. Це несе за собою значні фінансові затрати і зусилля персоналу. Сучасні моделі якісної кредитної оцінки дають змогу мінімізувати особисті контакти та побудову взаємовідносин кредитора і позичальника, більше покладаючись на такі фактори як інформація кредитних бюро, кредитні історії з інших банків тощо [7, с. 212-213].

Якщо вести мову про кредитування вітчизняних сільськогосподарських підприємств, то, за відсутності спеціалізованих на обслуговуванні агросектора банківських установ, удосконалення потребують чинний механізм часткової компенсації з держбюджету відсоткової ставки кредитів комерційних банків для сільськогосподарських підприємств, залучення позик через кредитні спілки, операції фінансового лізингу тощо. Розбіжності щодо принципів положень деяких аспектів кредитування у різних нормативно-правових актах, що іноді суперечать один одному і, як наслідок, значно ускладнюють залучення кредиту, теж вимагають перегляду й доопрацювання [1, с. 5].

Сільськогосподарське страхування не повинно сприйматися як панацея для вирішення усіх проблем, пов'язаних із кредитуванням сільськогосподарських виробників. Адже страхування не забезпечує повної компенсації всіх збитків фермерів; воно включає в себе адміністративні та технічні труднощі, завдаючи також моральної шкоди і, що більш важливо, тягне за собою фінансові витрати у вигляді страхових внесків, які виробники часто не мають змоги виплачувати самостійно. У цьому випадку фінансова підтримка уряду повинна проявлятися у частковому покритті страхових платежів, щоб зберегти страхову компанію від банкрутства. Це у значній мірі залежить від фінансових можливостей уряду з надання таких субсидій на щорічній основі. Проте, як свідчить досвід, такі можливості є хронічно обмеженими.

Література

1. Ващик М. С. Ефективність кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств : монографія / М. Ващик, Г. Черевко. – Львів, 2009. – 185 с.
2. Долгий Л. Роль і місце іпотечного кредитування в умовах відновлення агропромислового виробництва та реальне значення ціни землі як об'єкта застави / Л. Долгий // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 26-27.
3. Про внесення змін до Закону України "Про страхування" : Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2745-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – С. 50.
4. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 року №4391-17 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 41. – с. 491.
5. Тернопільський В. Позика в очікуванні землі. [Електронний ресурс] / В. Тернопільський // Агробізнес сьогодні. – 2010. – № 23(198).– Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/144.html?ed=29>
6. Ющенко А. М. Іпотечне кредитування як передумова розвитку земельних відносин / А. М. Ющенко // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 93–100.
7. Gustefson C. Credit Risk Assessment / Gustefson C., Pederson G., Gluy B. // Agricultural Finance Review. – Fall, 2005. – P. 201-217.
8. Meijerink G. Innovations in Risk Insurance Models / Meijerink G., Onumah G., Posthumus H. // ESFIM. AGRINATURA. – Policy Brief # 5. – June – 2011. – 6 p.
9. Mustafa R.M., Al-Sayed M.R.A., Awaideh M., Miller C. Study on risk management in rural and agricultural finance in the Near East and North Africa (NENA) Region // Rural Infrastructure and Agro-Industries Division, FAO. – Rome. – 2011. – 107 p.
10. Zech L. Evaluating Credit Risk Exposure in Agriculture / Zech L. // A thesis submitted to the faculty of the Graduate School of the University of Minnesota. – December. – 2003. – 188 p.